

Людмила ГРИЦИК, д-р філол. наук, проф.

ORCID ID: 0000-0002-4802-7937

e-mail: grytskyk@ukr.net

Київський національний університет імені Тараса Шевченка,

Київ, Україна

УКРАЇНСЬКО-ГРУЗИНСЬКІ ЛІТЕРАТУРНІ ВЗАЄМИНИ: ДОМІНАНТИ СУЧАСНОГО ПОРІВНЯЛЬНОГО ВИВЧЕННЯ

Вступ. У статті на матеріалі сучасних українсько-грузинських літературних взаємин простежується рух наукової думки у їх вивченні. Активна взаємодія дослідницьких підходів – генетично-контактного і порівняльно-типологічного – змінили загальну парадигму, спричинили нові напрямки порівняльних студій, позначилися на розробці проблемно-тематичних, художніх моделей.

Методи. Робота виконана з використанням комплексу методів: історико-літературного, контактено-генетичного, порівняльно-типологічного. У статті використані концептуальні положення праць із культурології, рецептивної естетики, етнімагології, перекладознавства, інтермедіальних і постколоніальних студій.

Результати. Знайомство із сучасними українсько-грузинськими порівняльними студіями показало, що залежно від матеріалу, мети, автори змінюють методи дослідження. Опертя на методологічні положення теорії літератури урізноманітнює характер зіставлень, активізує напрацювання рецептивної естетики, імагології, наратології.

Спостереження над українсько-грузинськими порівняльними студіями свідчить про важливість підготовки картвелологів та україністів, важливість володіння мовами оригіналу, що позначається на відборі матеріалу для зіставлень, а також глибшому дослідженні проблем порівняльної поетики, застосуванні міждисциплінарних підходів тощо.

Висновки. Зміна компаративних підходів у вивченні українсько-грузинських літературних взаємин – відхід від домінуючих моментів позитивістської фази, використання зіставно-типологічних – кардинально змінило студії, наповнило їх новим змістом. Дослідження

дозволили повніше відчувати зміни в національних літературах, основні тенденції їх розвитку, проблематику, жанрову специфіку. І, врешті, "впустити" в поле вивчень сучасну літературу з тим, щоб картина її розвитку була повнішою, ширшим концептуальне поле, в якому розвивається кожна із літератур.

Ключові слова: *компаративістика, генетично-контактні зв'язки, порівняльно-типологічні підходи, порівняльна поетика, переклад, міждисциплінарні перехрестя.*

Вступ

В осмисленні українсько-грузинських літературно-культурних взаємин упродовж тривалого часу визначальними були контактено-генетичні, які постійно збагачувалися новими формами, напрацьованими позитивістською фазою розвитку компаративістики як вітчизняної, так і зарубіжної: праці Є. Кирилюка, Г. Наморадзе, В. Сарбея, С. Хуцішвілі, О. Новицького, М. Кінцурашвілі, Т. Буачідзе, І. Луценка, В. Імедадзе, Н. Шалуташвілі. Знаковими стали тут роздуми М. Бажана, О. Баканідзе, О. Мушкудіані, Р. Хведелідзе, Р. Чілачави. Уже у вислідах ХІХ ст. (О. Котляревського, І. Франка, М. Драгоманова, О. Грена) можна простежити спроби застосування елементів типологічних підходів (наприклад, у магістерській роботі "Варлаам і Йоасаф. Старохристиянський духовний роман і його літературна історія" І. Франка, "Слов'янських переробках Едіпової історії" М. Драгоманова та ін.). Розширення зовнішніх і внутрішніх зв'язків, різних форм рецепції чужого урізноманітнювали поле порівняльних студій: були гнучкими у вивченні матеріалів "на різних рівнях у застосуванні нових / інших підходів", як-от у спостереженнях над впливами А. Міцкевича на українську літературу: імпульсом, зразком, прямим чи опосередкованим впливом переробки, переспівом, перекладом тощо (Чхараташвілі, 2015). Типологічні студії ще не виокремилися у цей період у самостійний напрям (Грицик, 2010). Студії українсько-грузинських літературних контактів збагачували опрацьований матеріал, використовувалися в підготовці нових історій як грузинської, так і української літератур (Баканідзе, 1984), у вивченні творчої спадщини письменників, літературної епохи тощо (Мушкудіані, 1986; 1991).

Результати

Своєрідний підсумок певному етапові розвитку українсько-грузинських взаємин був здійснений ще 1968 року у зб. "Райдужними мостами", де поряд із традиційними для того часу публікаціями, що підтверджували дружбу радянських народів і літератур, була вміщена бібліографія праць (історико-літературних досліджень, перекладів тощо), підготовлена О. Синиченком і навздогін видрукований ним Додаток (Чхараташвілі, 2015). На превеликий жаль, з різних, насамперед ідеологічних міркувань, значний пласт фактичного матеріалу українсько-грузинських літературних взаємин залишився поза межами бібліографічного покажчика, хоч, як видно із подальших досліджень, та й зі вступного слова автора "тихого подвигу" (Наливайко, 2007) Олексі Синиченка, він не менш цікавий і важливий в осмисленні історії українсько-грузинських літературно-культурних контактів. Не випадково, міркуючи над другим етапом розвитку порівняльного літературознавства в Україні – серединою ХХ ст. – Д. Наливайко, "констатуючи глибоку кризу позитивістської методології", "втрату самодостатності" генетико-контактології, змушений був визнати: "Це не означає, що дослідження генетико-контактних зв'язків знімаються, але вони постають тепер у силовому полі порівняльної типології і підпорядковуються її завданням і концептам". Хоч за багатьма іменами, назвами творів у бібліографічному довіднику також часом губилося дуже важливе для обох літератур те, що віддзеркалювало непростий шлях розвитку: він давав можливість спостерігати за рухом художнього перекладу, його еволюцією, принципами відбору творів, які з'являлися в літературі-реципієнтові.

60–80-ті роки помітно пожвавили українсько-грузинські взаємини. Цьому, окрім інших причин, сприяло налагодження контактів із грузинськими письменниками. Твори братів О. і Т. Чіладзе, А. Каландадзе, А. Сулакаурі, М. Мачаваріані були на слуху, їх пізнавали в обличчя на літературно-мистецьких зустрічах. Такі заходи палко підтримувалися і грузинською стороною: в тбіліському університеті зусиллями проф. О. Баканідзе було засновано літературно-мистецький клуб

"Україна", що став майданчиком для зустрічей молодих письменників, діячів мистецтв, перекладачів. У 60-ті роки завдяки ініціативі КНУ ім. Тараса Шевченка та ТДУ ім. Іване Джавахішвілі і в першу чергу проф. Коптілова, Г. Кочура, доц. В. Житника було започатковано обмін студентами, який дуже нагадував теперішню академічну мобільність. Перша група добре підготовлених грузинських українців (Р. Хведелідзе, Н. Вердзадзе), як і українських картвелологів (Г. Халимоненко, Н. Біличенко) заявили про себе перекладами і науковими працями, які й дотепер не втратили свого значення. В союзі ще експериментували з університетським курсом "Літератури народів СРСР", який, при всій недосконалості і заполітизованості, давав можливість пізнавати ази національних літератур. Українська пробивалася в перші ряди, так само, як і грузинська ще й тому, що в обох університетах до них підтримувався інтерес ще із часів їх заснування (Баканідзе, 2009). В Україні знайомство з грузинською літературою, її вивчення у цей період продовжувалося на міцному ґрунті україно-грузинських літературних взаємин, які розбудовували Т. Шевченко, І. Франко, М. Гулак, А. Кримський, Леся Українка, М. Бажан. Не кожна література цього періоду відзначалася таким багатством імен і напрацьованим матеріалом. Нове покоління картвелологів, маючи багатий досвід вивчення українсько-грузинських літературних взаємин, мало не менше проблем. Пора визбирування фактів, ретроспективні, як і перспективні підходи до вивчення міжлітературних взаємин відійшли на інший план. Констатації фактів "наявності чи відсутності причинно-наслідкових відношень" (Будний, Ільницький, 2008) на новому етапі розвитку українсько-грузинських взаємин відійшли на інший план. Обидві сторони – і грузинська, і українська – потребували нових підходів і нового рівня осмислення матеріалу, на чому не раз акцентували і зарубіжні компаративісти. 1963 року Р. Веллек оприлюднив тепер уже хрестоматійну працю "Криза компаративістики": "Компаративістика, – стверджував американський літературознавець, – має вирішальне значення для подолання в процесі дослідження історії національних літератур їхньої ізольованості (про що свідчить значна кількість фактів), концепція

когерентної західної традиції літератури вмонтована в цілу систему великої кількості взаємозв'язків" (Веллек, 2009). Р. Веллек виступив проти "суцільної стагнації в методах і методології компаративістики" (Веллек, 2009, с. 121), "механічності концепту першоджерел і впливів". Концепція Веллека передбачала більшу увагу "до проблем літературності" (Веллек, 2009, с. 131). Компаративне вивчення українсько-грузинських літературних взаємин також заторкнули "подібні рухи". Їх навряд чи можна було в 60-ті рр. кваліфікувати "функціональним переломом" (Наливайко, 2009), однак зміни були присутні. Стало очевидним, що поза увагою вивчення контактних взаємин залишаються інші / різні форми міжлітературних взаємин, які вимагали свого осмислення. Сумніви у доцільності "старих" традиційних підходів до вивчення українсько-грузинських взаємин породжували також нові концепції, викристалізовані порівняльним літературознавством: "Вивчення генетико-контактних зв'язків, – зауважував Д. Наливайко, – дає змогу встановити наявність обміну між окремими літературами, його характер та інтенсивність ... вони неспроможні виявити її (літератури – Л. Г.) місце в системі регіональної європейської чи світової літератури, всебічно оцінити її об'єктивний ... внесок у загальну літературну скарбівню, визначити властиві їй спільні з іншими літературами структури й інтенції розвитку, її своєрідність" (Наливайко, 2009а, с. 18). Напрацювання в галузі міжлітературних українсько-грузинських взаємин вимагали не лише фахового осмислення, а й чіткого бачення перспектив їхнього застосування. Подібні думки з'являлися і в працях зарубіжних дослідників, які, як наприклад Е. Касперський, розвивали "поле пізнавальних застосувань її". "Компаративіст, – міркує учений, – виступає в ролі критика накопиченого знання, ... розширює поле отриманого знання про літературу, компаративне пізнання ... тяжіє до широкого горизонту порівняння, таке пізнання повертається до іншості. Воно відкриває, що іншість об'єднує й запозичує, а не тільки відштовхує й поділяє" (Касперський, 2006). Неприйняття "механічності концепту першоджерел і впливів" (Веллек, 2009, с. 113) поступово змінювало як грузинську, так і українську компаративістику. До неї активно долучилися

Т. Буачідзе, О. Баканідзе, І. Хіхадзе, з'явилася низка ґрунтовних літературознавчих студій і художніх перекладів, що привернули увагу дослідників: справжньою подією став, наприклад, грузинський переклад "Енеїди" І. Котляревського, виконаний А. Асанідзе, "Руставелі в українській літературі" Р. Хведелідзе, студія Н. Вердзадзе "Поетична мова та переклад" на матеріалі українських перекладів з грузинської, "Українська література грузинською мовою" О. Мушкудіані, а потому його ґрунтозна монографія, що охоплювала різні сторони українсько-грузинських літературно-культурних взаємин ХІХ – початку ХХ ст.

Позитивістська фаза компаративістики, як у цьому переконували праці, за небагатьма винятками, переживала нелегкий період пошуків нових / інших методів опрацювання матеріалу, визначення завдань кожного дослідження, використання методологій, напрацьованих іншими галузями знань, передовсім теорією літератури, рецептивною естетикою, етнопсихологією. Факти, які з'явилися на полі накопичених (за Е. Касперським) знань, при очевидних лакунах, пов'язаних із відбором творів, імен (у тому числі і реабілітованих) за браком перекладів повільно долали шлях і до читачів, і дослідників, по-різному легалізували шляхи проникнення і рецепції художніх, наукових творів (через нові транснаціональні дослідження – В. Чернецький, Т. Гундорова, Т. Ципурія, М. Мірасашвілі – організацію літературних заходів, неперіодичні видання, особисті зустрічі). У кожному випадку "нове пізнання" поверталось, за словами Е. Касперського, до іншості й того, як і в чому вона, ця іншість проявляється. Наприклад, у праці "Біля витоків українського та грузинського критичного реалізму" М. Картвелішвілі, її ж "Типологічні особливості грузинської та української літератур початку ХІХ ст." або "Модерністська новела в грузинській та українській літературах" Р. Хведелідзе. Новим змістом наповнювалася діяльність "надлітературних інституцій" (Поль Арон) – секцій, проблемних груп, наукових гуртків. З-поміж низки компаративних праць, відзначених новими підходами до зіставлюваного матеріалу, врешті нових / актуальних завдань, що постали перед порівняльним літературознавством, неабиякий інтерес викликали студії Г. Кванталіані, Н. Наскідашвілі,

С. Чхараташвілі, І. Мchedладзе. Оперті на багаторічні традиції вивчення українсько-грузинських літературних взаємин вони привернули увагу дослідників уже тим, що автори могли працювати з першоджерелами, відбираючи матеріал, дослідження якого не були затерті думками інших, де висновки не переходили від видання до видання. Помітно змінився підхід до художніх творів. У час, коли компаративістика вочевидь стала займати "проміжну позицію", "внутрішньо диференціювалася" (Наливайко, 2006), інтерес до фактичного матеріалу не зникав, він постійно "підпорядковувався іншим завданням і концептам" (Наливайко, 2006, с. 6), пов'язаним із типологією. Порівняльна парадигма нової компаративістики, яка утверджувалася і в українському літературознавстві, визначила нові / інші напрямки досліджень, відзначені рухом до порівняльної типології, а відтак – до зіставного вивчення творів на різних рівнях (Наливайко, 2006, с. 6). Прикметно, що подібна робота спонукала в багатьох випадках і до перепрочитання / нерідко переоцінки здавалося б добре відомих фактів, які в інших ситуаціях випадали з поля зору дослідників. Промовистим прикладом може бути третій том української літератури О. Баканідзе (Баканідзе, 2004), де співпрацюють різні компаративні підходи, які вперше дозволили глибше, переконливіше показати спільне і відмінне в історії українсько-грузинських взаємин початку ХХ ст., епохи Розстріляного відродження, роль особистих контактів грузинських та українських письменників "у розробці спільних або подібних, на думку Д. Наливайка, проблемно-тематичних комплексів та художніх парадигм про моменти спільності й своєрідності в її русі та явищах" (Наливайко, 2006, с. 7) (Г. Наморадзе, П. Тичини, П. Петренка, К. Гамсахурдії та ін.). Так завдяки переосмисленню, а то й відкриттю матеріалів здавалося б відомих, у літературу повертаються імена, твори, доповнюються новими фактами сторінки літератури. Як, наприклад, з "інтенсивного творчого співробітництва" українського поета, перекладача, який жив у Грузії, Пантелеймона Петренка, перекладача Руставелі та К. Чичинадзе, перекладача "Слова о полку Ігоревім" і дослідника "Витязя в тигровій шкурі"

(Чілачава, 2024, с. 353). На цьому шляху, підпорядкованому новим завданням і концептам, з'явилися праці Г. Кванталіані "Грузія в художній літературно-критичній спадщині Олеса Гончара" (2003) та "Творчість П. Тичини в контексті грузинсько-українських літературних взаємин" Ніно Наскідашвілі (2005). Йшлося, як зазначав Д. Наливайко, характеризуючи цей період розвитку порівняльних студій, не про впливи, а спробу оцінити роль, "реальний внесок" національної літератури у світову, показати своєрідність кожної літератури (Наливайко, 2006, с. 6). У порівняльних студіях поступово реалізовувалася концепція когерентності західної традиції історії літератури, "вмонтована в цілу систему великої кількості взаємозв'язків" Веллек, 2009, с. 113), відстоювана європейською компаративістикою. При цьому важлива роль приділялася прочитанню й перепрочитанню творів у різних формах рецепції, перейнятих духом часу й силою ідеології. Промовистим з погляду сказаного стала студія Р. Чілачави про Бажанів переклад "Витязя в тигровій шкурі", його розмисли про поему в контексті світової літератури (епосу про Гільгамеша, Біблії, середньовічних творів), про перші презентації поеми Руставелі на сторінках "Молодняка", "Червоного шляху" тощо. Порівняння усіх публікацій видань "Витязя в тигровій шкурі" українською мовою, – зауважує Р. Чілачава, – переконує нас у довготривалій праці М. Бажана. "Перекладаючи «Витязя ...» М. Бажан усвідомлював, що перед ним – типовий твір середньовіччя, декодування художньої системи якого можливе тільки з урахуванням історичного контексту, панівних у період створення поеми естетичних принципів і філософських категорій. В одній особі він поєднав дослідника, тлумача і версифікатора, котрий залишає за собою право на творчу індивідуальність" (Чілачава, 2024).

Рух теоретичної думки помітно змінив картину порівняльного літературознавства і в Україні, і в Грузії. Залучені до вислідів концепції та методології теорії літератури розширювали можливості порівняльного літературознавства. Цьому сприяли проведені в Грузії міжнародні компаративні симпозиуми (готується XVII-ий!), діяльність створеної Грузинської асоціації літературної компаративістики, видання компаративістського

журналу "Сджані". Грузинські матеріали з'явилися на сторінках українських "Слова і часу", компаративного річника, випусків "Національні варіанти літературної компаративістики" тощо. Застосовані у вислідах методології і концепції теорії літератури змінювали обличчя порівняльного літературознавства не лише підходами, напрямками, а й матеріалом. У поле зору дослідників усе частіше потрапляють сучасні твори, література, яка викликає дискусії, тобто те, що спонукало до зіставлень свого й чужого / іншого і провокувало подальші висліди. Так, об'єктом дослідження С. Чхатарашвілі стала творчість українських та грузинських шістдесятників, літературні об'єднання на зразок "Київської школи", діяльність Д. Павличко, І. Драча, Ліни Костенко та їх роль у розвитку українсько-грузинського діалогу. Чи не вперше вводиться у дослідження і матеріал періодичних видань ("Всесвіт", "Грааль" та ін.). Осмислюючи його як важливу складову літературного процесу, С. Чхатарашвілі акцентує на ньому як "актові великої політичної ваги» в обох літературах, що, за Б. Рубчаком, стимулював потужною поетичною силою "справжню літературну критику, діалоги, сутички" (Рубчак, 1990). Наскільки і як змінювалися підходи до вивчення типологічно схожих моментів у творах можна простежити на помітно більшій увазі до чинників, що стимулювали цю схожість, серед яких – увага до схожих суспільних явищ, внутрішніх літературних чинників, особливостей літературного процесу, тобто тих, що спричинювали типологічні схожості, які Д. Дюришин означив як суспільно-типологічні, літературно-типологічні та психологічно-типологічні (Đurišin, 1984), і які по-різному проявляються на рівнях літературної структури – тем, мотивів, образів, наратології, генології тощо. Компаративне осмислення українсько-грузинських літературних взаємин прикметне і прагненням застосовувати "два допоміжні підходи – контактено-типологічний і типологічно-контактний" (Đurišin, 1984, р. 197) залежно від того, який – контактний чи типологічний матеріал домінує. Промовистим тут є компаративне прочитання поезії І. Драча у перекладі Р. Чілачави, провідною у якій є тема Грузії: "Лист із Тбілісі до Коте Месхі", "Лист до Тиціана Табідзе" та ін. (Чхараташвілі, 2015). Розширення теоретико-

методологічної бази урізноманітнювало межі компаративних студій. Підтвердженням тому стала ґрунтовна праця молодого грузинського українця І. Мchedладзе "Пострадянський грузинський та український літературний дискурс у контексті постколоніалізму", яка свідчить про те, що методології теорії літератури, напрацьовані різними, у тому числі й європейськими, школами, застосовувані в сучасних порівняльних дослідженнях, позначаються не лише на їх можливостях, а й завданнях. Це властиво багатьом працям. Так, О. Галета, спостерігаючи над змінами в літературній антропології кінця ХХ ст., її тяжінням до "етнокритицизму" (Галета, 2023) зазначає, що завдання, мета роботи змінюється: "аналізується не тільки зміст, а й особливості способів його вираження, жанрового репертуару, інших «творчо-продуктивних практик у ділянці літератури». Так само, як літературна антропологія не відкидає попередніх способів аналізу, «радіше виводить їх на рівень постановки нових об'єднавчих питань»" (Галета, 2023, с. 15), літературна компаративістика, послуговуючись методологіями теорії літератури, зокрема рецептивної естетики інтертекстуальних студій, імагології, можливостями різних методик, одержує можливість "охарактеризувати те чи інше літературне явище, реалізувати різні ідеї, з'ясувати природу художнього твору у контексті інших". Промовистою тут може бути названа студія І. Мchedладзе (Мchedладзе, 2019), насамперед прагненням урізноманітнити підходи і кардинально перепрочитати об'єктний матеріал, що був обстежений у межах контактено-генетичних зв'язків. Тепер у дослідженні І. Мchedладзе, як, до речі, і в вислідах Н. Наскідашвілі, С. Чхатарашвілі – літературний процес кінця ХХ – початку ХХІ ст. – зі своїми завданнями, в першоджерелах і перекладах, у широкому контексті літературознавчих праць і критики. Аналізуючи добре відомі в Україні зразки постколоніальної літератури, автор звертає увагу на типологічно схожу проблематику в них, "нові європейські / західні стандарти" тощо. "У грузинській та українській літературах рубежу тисячоліть, – підсумовує автор, – постмодернізм постає у вигляді нової хвилі вестернізації, що, природно, є вираженням мінливої модернізації і постколонізації" (Мchedладзе, 2019, с. 58).

При цьому в поле дослідникових спостережень вперше в грузинському літературознавстві увійшли зі своїми поетичними концепціями "ЛуГоСад", "Вітер із Заходу", "Нова дегенерація", "Червона фіра". Цікавими спостереженнями відзначене прочитання творів І. Чарквіані, К. Кубанеїшвілі, П. Курдадзе, Ю. Андруховича, О. Ірванця. Все активніше долучається до компаративних вислідів спостереження Т. Гундорової, В. Чернецького. Міркування Т. Гундорової, спостереження над художніми формами культурної реакції на колоніальне минуле, – показує автор, – "стосуються не лише українського, але й грузинського матеріалу" (Мchedладзе, 2019, с. 60) (наприклад, роман "Було і не було нічого" Д. Турашвілі). Аналіз низки творів (Ш. Іашвілі, Р. Месхі, І. Шаматава), зіставлення з українськими показує "глибину антропологічного потрясіння перед яким опинилося не лише суспільство, а й сама література" (Галета, 2023, с. 188) на тему війни, чорнобильської трагедії, голодомору. "Пряма реакція на події, відображена в обох літературах, виявила багато типологічно схожого на різних рівнях – тем, техніки письма, «текстової тканини літератури" (Галета, 2023, с. 188). Спостереження над публікаціями в періодичних виданнях із приводу самих текстів (наприклад, у журналі "Сджані") дають підстави міркувати над тим, що змінилося у порівняльному вивченні літератур, наскільки важливі вони для досягнення свого і чужого / іншого в них. "Форми присутності минулого у сьогоденні" (Галета, 2023, с. 203) по-різному ще нагадують про себе в окремих студіях. Але утворення Грузинської асоціації компаративістів, періодичні зібрання, форуми сприяють обмінові думками, методами дослідження, визначають нові вектори в українсько-грузинських порівняльних працях. Це стосується і студій, пов'язаних із вивченням впливів: пошуки джерел поступаються / поєднуються із прагненням пояснити інтерес до них, особливості рецепції його національною літературою. Тут маємо щоразу справу з "дещо іншими вимірами" вивчення літератури-реципієнта: "Глибокі компаративістські дослідження, – міркує Г. Ремак, – можуть бути присвячені другорядним авторам, які краще виявляли прикмети свого часу, ніж великі письменники" (Ремак, 2009, с. 52). Підтвердженням

цьому можуть бути і видані в останні рік–два переклади творів сучасної української літератури (К. Бабкіної, К. Єгорушкіної, В. Запеки), і спроби перепрочитати перекладену класику, наприклад, М. Джавахішвілі. Або ще один, дуже промовистий факт: про зв'язки Лесі Українки із Грузією натеper існує ціла бібліотека, у тому числі і про переклади. Але щойно з'явилося грузинське видання її драматичної поеми "Касандра" (переклад Гаги Нахуцрішвілі, художник Туту Кіладзе). Це перше за 116 років грузинськомовне видання, як захоплено інформувала "Українська літературна газета" (Укр. літ. газета, 2024, 6 червня), розкриває нові, менш відомі грані творчості поетеси, її місце в історії українсько-грузинських взаємин, і промовистий приклад того, що переклад викликаний у першу чергу запитам літератури-реципієнта. Взагалі тандем перекладача "Касандри" і засновниці видавництва "Кундзулі" Наталі Трохим обнадіює: Рішення про те, "що із чим порівнювати, – мислив свого часу Е. Касперський, – залежить не тільки від реально суцього контексту, а й від рішення дослідника" (Касперський, 2006, с. 129). При всій довільності і суб'єктивності його виключно важливим є "пізнавальний ефект". Сучасні порівняльні українсько-грузинські студії намагаються відповідно реагувати на всі ті зміни, які виявляються в літературі і в методах її вивчення. Актуальним залишається один із постулатів С.-Т. Зепетнека про принципи компаративістики: "це метод, який має ключове значення конкретно для компаративістики, а отже, для вивчення літератури й культури в цілому" (Зепетнек, 2009, с. 150). І тут важливе "не те, що, а скоріше «як»". Це передбачає абсолютно інший рівень за інерцією названих "зв'язкових" студій, у яких площини компаративних порівнянь змінюють рівень сприйняття літератури, повніше розкривають шляхи її оновлення, особливості поступу. Як, наприклад, у працях Р. Хведелідзе, завданням яких були проблеми грузинсько-українського перекладу (Руставелі, Шевченка, Важа Пшавела та ін.), зокрема, розвитку української та грузинської модерної новели та принципів її перекладу. "Емпіричний матеріал грузинського та українського літературного дискурсу останніх десятиліть, – зазначає І. Мchedладзе, – виявляє як

схожі, оригінальні моделі, так і відмінні одна від одної" (Мchedладзе, 2019, с. 51): схожі стратегії осмислення ідентичності, процеси вестернізації тощо. Подібні дослідження не тільки розширюють, наприклад, ареал постколоніальних досліджень, а й "сприяють включенню обох літератур у транснаціональний літературний контекст" (Мchedладзе, 2019, с. 52). Привертають увагу дослідників і нові моделі українсько-грузинських взаємин, зокрема – в галузі імагології "свого" та "чужого" / іншого, репрезентовані працями Дж. Асатіані, Р. Чілачави, О. Мушкудіані. В історії вивчення українсько-грузинських зв'язків простежується також і проблема мультикультуралізму. Матеріалом для нього стала творчість Р. Чілачави як мультикультурального феномена, а відтак репрезентації культурної ідентичності, яка виникла внаслідок синтезу грузинських та українських етнообразів.

Осмислення моделі постколоніальної травми в українській та грузинській літературах (Мchedладзе, 2015) приводить до висновку, що цей феномен однаково актуальний для дослідження грузинської та української літератур. У вивченні українсько-грузинських літературних взаємин спостерігається посилений інтерес до проблем інтертекстуальності, наратології, культурного трансферу. Він показує, що сучасна компаративістика "обертається в полі як традиційних для неї категорій і концептів, так і нових, таких, що виникають унаслідок взаємодії з іншими науковими дисциплінами" (Методологія суч. літ. компаративістики, с. 6). На її предметно-тематичне оновлення, "подвоєння" не раз вказував Д. Наливайко, акцентуючи увагу на поглибленні традиційного вивчення міжлітературних зв'язків за рахунок використання методів, напрацьованих іншими галузями знань (Наливайко, 2007а, с. 27). За наявності певних розбіжностей у підходах до порівняльного вивчення, прихильності до контактології чи типології, очевидним є усвідомлення важливості порівняльних студій, того, що "рух до «чужої» літератури ... є водночас і рухом до «своїї»" (Наливайко, 2007а, с. 23). Промовистими стали слова Г. Халимоненка, який у передслові до авторської історії грузинської літератури писав: "історію української літератури можна уповні збагнути, лише досягнувши письменство картвелів" (Халимоненко, 2020). Важливо, що висновок автора

зроблений на основі вивчення різних періодів українсько-грузинських літературних взаємин, у тому числі й проявлених у 80–90-ті роки та літературі початку ХХІ ст., тобто періодом, який було висвітлено в українському та грузинському літературознавстві фрагментарно. Ця праця, як і низка інших (на зразок публікацій в альманахах, "Літературознавчих студіях", "Філологічних семінарах", "Сджані"), свідчить про пошуки нових форм в ознайомленні та порівняльному вивченні літератур, способах комунікації, у тому числі й через майстерно виконані переклади. Благодатний матеріал для простеження багатьох аспектів імагологічної проблематики, поліваріантних форм репрезентації грузинської, української, латиської ідентичності дає щойно видрукована книга Р. Чілачави "Бельканто" (Чілачава, 2024b). Вміщений у ній матеріал – літературно-критичні розмисли про грузинську, українську, латиську літератури, оригінальні твори, переклади – дозволяє простежити різні способи вираження національної ідентичності; інколи змушують відійти від стереотипності бачення подібних явищ у літературознавчій науці. Інакше – повернути компаративне дослідження як полікультурне художньо-естетичне явище в контекст глобальних процесів, "в русло постнаціональних моделей ідентичності" (Надута, 2015). Разом із тим матеріали, вміщені в "Бельканто", дозволяють поміркувати над типами категорій "свій", "чужий", "інший" як такими, що "існують поза межами певної групи, нації чи культури і ... виходять за межі принципу бінарності класичної імагології" (Надута, 2015, с. 19). Дослідники вважають такі імагеми "художніми образами із символічними чи метафоричними функціями", "результатом історичного процесу", такими, що мають "унікальний імагологічний потенціал", які є наслідком "активного освоєння рухомої складної дійсності" (Надута, 2015, с. 21). Своєрідну "зустріч" "свого" та "іншого" дослідники вважають "генеральною" темою у компаративістиці. Ці процеси, – підсумовує Д. Наливайко, – "набули глобального характеру", дослідження їх "піднімає" статус компаративістики (Наливайко, 2009b, с. 76). "Бельканто" Р. Чілачави – багатий матеріал для вивчення проблем порівняльної поетики в міжкультурному

аспекті, простеження типологічних схожостей й відмінностей, спричинених різними чинниками, надто – літературно-типологічними, що, підкреслюють дослідники, стосуються "внутрішньої іманентності розвитку мистецтва слова". "Цей підхід, – міркує М. Ільницький, – дає змогу простежувати динаміку літературного процесу, ... показати єдність проблематики і поетики, змістовність літературних форм" (Будний, Ільницький, 2008, с. 127). Цю думку переконливо розкривають різновиди сонетів Р. Чілачави, написаних по-українськи, експерименти із тими поетичними формами, які не є ні грузинськими, ні українськими (рубаї, бейти, моновірші). Читаючи поетові рубаї, можна помітити, що автор строго дотримується законів жанру і з погляду чітко вираженої філософської думки, і рими, і традиційних тем (життя і смерті, добра і зла тощо):

*Що обминули нас зроби
В навалі звірства і злоби,
Що ніч минула, й день триває,
Спасибі, Господи, тобі*

(Чілачава, 2024а, с. 146).

Врешті, це ще й той матеріал (як, до речі, й об'ємна частина україномовного латинського), який спонукає до розмислів над психологічною спричиненістю типологічних аналогій, яку Д. Дюришин пояснює "індивідуально-психологічною схильністю творчої особистості до певної форми художнього вираження" (Đurišin, 1984, с. 137), "спорідненістю творчої натури", наявністю прямих чи опосередкованих контактів. Різні компаративні підходи до прочитання низки грузинських та українських творів автор використовує і в літературознавчих розмислах ("Струнка гармонія суворої простоти. Максим Рильський – сонетяр", "Вічно нев'янує «Зів'яле листя»" та ін.).

Дискусія і висновки

Сучасні українсько-грузинські порівняльні студії трансформуються, вони, як і самі літературні взаємини, урізноманітнюються, збагачуються новим матеріалом. Критика не випадково підкреслює її кардинальне предметно-тематичне

розширення. "До якоїсь міри, – спостерігає Д. Наливайко, – вона набуває значення й сенсу інтегруючої складової загального літературознавства" (Наливайко, 2007b, с. 409), активно послуговуючись напрацюваннями і контактено-генетичних, і типологічних студій. Рецептивна естетика, інтертекстуальність, зв'язки літератури з іншими видами мистецтв значно оновили і розширили поле компаративних досліджень (наприклад, Ж. Квілідзе. Грузинська література XIX ст. в кінодраматургії (Важа Пшавела. А. Церетелі, Д. Клдїашвілі. Тб., 1989. Мецніереба. 69 с. груз. м.); кінотрилогія Т. Абуладзе "Покаяння", "Книга мертвих", "Вирок Осіріса", "В Єрусалимі живе "Шота Руставелі" Р. Чілачаві із "Бельканто" та ін.). Потужною опорою в розвитку українсько-грузинських літературних компаративних студій, безперечно, є теорія літератури. Грузинська асоціація компаративістики (проф. І. Ратіані) активно співпрацює з різними науковими структурами АН, університетським центром україністики ТДУ. Теоретичні "конструкти", нові теоретичні концепції змінюють обличчя вислідів, традиційні, зв'язкові, "вростають" напрацьованим матеріалом у "широкий розклад компаративних течій і концепцій" (Наливайко, 2007b, с. 421).

Список використаних джерел

- Баканідзе, О. (1984). *З історії грузинсько-українських літературних і театральних зв'язків*. Ганатлебіс.
- Баканідзе, О. (1985). *Нариси з української літератури*. Т. 1. ТДУ.
- Баканідзе, О. (2004). *Українська література*. Т. 3. ТДУ, груз. м.
- Баканідзе, О. (2009). *Собор мудрості*. Універсалі.
- Будний, В., Ільницький, М. (2008). *Порівняльне літературознавство*. НаУКМА.
- Веллек, Р. (2009). *Криза компаративістики. Сучасна літературна компаративістика. Стратегії і методи*. Антологія. НаУКМА.
- Галета, О. (2023). *Нова словесність: українська література в антропологічній перспективі*. УКУ.
- Грицик, Л. (2010). *Українська компаративістика: концептуальні проєкції*. Юго-восток.
- Зепетнек, С. Т. (2009). *Нова компаративістика як теорія і метод. Сучасна літературна компаративістика: стратегії і методи*. Антологія. НаУКМА.
- Касперський, Е. (2006). *Про теорію компаративістики. Література. Теорія. Методологія*. НаУКМА.
- Мушкудіані, О. (1986). *З історії українсько-грузинських літературно-культурних взаємин XIX – початку XX ст.* Наукова думка.

Мушкудіані, О. (1991). *Українсько-грузинські літературно-культурні зв'язки 20–30-х рр. ХХ ст.* Наукова думка.

Мchedeladze, I. (2015) Травматичний наратив в українській літературі. *Наукові праці інституту україністики ТДУ, груз. м.*

Мchedeladze, I. (2019). *Пострадянський грузинський та український літературний дискурс у контексті пост колоніалізму.* ТДУ, груз. м.

Надута, Т., Липина, В. (2015). *Проблематика и поэтика творчества Эми Тан в аспекте литературной имагологии.* Іновація.

Наливайко, Д. (2006). *Теорія літератури й компаративістика.* НаУКМА.

Наливайко, Д. (2007а). Компаративістика в системі літературознавчих дисциплін // *Компаративістика й історія літератури.* Акта.

Наливайко, Д. (2007b). Сучасне порівняльне літературознавство як третій етап наукової компаративістики. *Той, хто відродив Могилянку. Збірник на пошану В'ячеслава Брюховецького.* НаУКМА.

Наливайко, Д. (2009а). Літературна компаративістика вчора і сьогодні. *Сучасна літературна компаративістика: стратегії і методи.* Антологія. НаУКМА.

Наливайко, Д. (2009b). Французька літературна компаративістика: історія, характеристика. *Національні варіанти компаративістики.* Стилос.

Ремак, Г. (2009). Літературна компаративістика: її визначення та функції. *Сучасна літературна компаративістика: стратегії і методи.* Антологія. НаУКМА.

Рубчак, Б. (1990). Бо в нас немає часу. *Сучасність.* № 11.

Сиваченко, Г. (Ред.). (2020). *Методології сучасної літературної компаративістики.* Збірник наукових праць відділу компаративістики Інституту літератури імені Т. Шевченка НАН України.

Синиченко, О. (1968). Грузинська література на Україні у повоєнні роки (1945–1967). Бібліографічний покажчик. *Райдужними мостами. Українсько-грузинські літературні зв'язки.* Дніпро.

Синиченко, О. (1969). Українська грузиніана 1966 року. Бібліографічний покажчик. *Радянське літературознавство.* № 5.

Халимоненко, Г. (2020). *Історія грузинської літератури.* Український письменник.

Хведелідзе, Р. (2015). *Проблеми перекладу та літературних зв'язків.* Універсали, груз. м.

Чілачава, Р. (2004). "Майже кіло віршів, та всі хорєями восьмистопними", або народження українського витязя. Руставелі Шота. *Витязь в тигровій шкурі.* Мистецтво.

Чілачава, Р. (2024а). *Бельканто.* Ярославів вал.

Чілачава, Р. (2024b). *Листи Чани до собак і людей усього світу. Книга війни.* Богдан.

Чхараташвілі, С. (2015). Українські шістдесятники та Грузія. ТДУ, груз. м.

Đurišin, D. (1984). *Theory of Literary Comparatistics.* Publishing House of the Slovak Academy of Sciences.

References

- Bakanidze, O. (1984). *On the history of Georgian-Ukrainian literary and theatrical relations*. Ganatlebis [in Ukrainian].
- Bakanidze, O. (1985). *Essays on Ukrainian literature*. Vol. 1. TSU [in Ukrainian].
- Bakanidze, O. (2004). *Ukrainian literature*. Vol. 3. TSU, Georgia [in Ukrainian].
- Bakanidze, O. (2009). *Cathedral of Wisdom*. Universals [in Ukrainian].
- Budny, V., Ilnytskyi, M. (2008). *Comparative literary studies*. NaUKMA [in Ukrainian].
- Chilachava, R. (2004a). "Almost a Kilo of Poems, but All in Eight-Stoped Choreography", or the Birth of a Ukrainian Knight. Shota Rustaveli. *The Knight in the Tiger Skin*. Art [in Ukrainian].
- Chilachava, R. (2024b). *Bel Canto*. Yaroslav's Wall [in Ukrainian].
- Chilachava, R. (2024c). *Chapa's Letters to Dogs and People of the World. The Book of War*. Bogdan [in Ukrainian].
- Chkharatashvili, S. (2015). *Ukrainian Sixties and Georgia*. TSU [in Georgian].
- Đurišin, D. (1984). *Theory of Literary Comparatistics*. Publishing House of the Slovak Academy of Sciences.
- Galeta, O. (2023). *New literature: Ukrainian literature in an anthropological perspective*. UCU [in Ukrainian].
- Hrytsyk, L. (2010). *Ukrainian Comparative Studies: Conceptual Projections*. Southeast [in Ukrainian].
- Kaspersky, E. (2006). *On the Theory of Comparative Studies*. Literature. Theory. Methodology. NaUKMA [in Ukrainian].
- Khalimonenko, G. (2020). *History of Georgian Literature*. Ukrainian Writer [in Ukrainian].
- Khvedelidze, R. (2015). *Problems of Translation and Literary Relations*. Universal, Georgia [in Ukrainian].
- Mchedeladze, I. (2015). *Traumatic narrative in Ukrainian literature*. Scientific works of the Institute of Ukrainian Studies of the Ukrainian State University, georgia m. [in Ukrainian].
- Mchedeladze, I. (2019). *Post-Soviet Georgian and Ukrainian Literary Discourse in the Context of Post-Colonialism*. TSU, georgia m. [in Ukrainian].
- Mushkudiani, O. (1986). *From the History of Ukrainian-Georgian Literary and Cultural Relations of the 19th – Early 20th Centuries*. Scientific Opinion [in Ukrainian].
- Mushkudiani, O. (1991). *Ukrainian-Georgian Literary and Cultural Relations of the 1920s and 1930s*. Scientific Opinion. [in Ukrainian].
- Nadutaya, T., Lypyna, V. (2015). *Problems and poetics of Amy Tan's work in the aspect of literary imagery*. Innovation. [in Ukrainian].
- Nalyvayko, D. (2006). *Theory of Literature and Comparative Studies*. NaUKMA [in Ukrainian].
- Nalyvayko, D. (2007a). Comparative studies in the system of literary disciplines. *Comparative studies and history of literature*. Acta [in Ukrainian].
- Nalyvayko, D. (2007b). Modern comparative literary studies as the third stage of scientific comparative studies. *The one who revived Mohylyanka. Collection in honor of Vyacheslav Bryukhovetsky*. NaUKMA [in Ukrainian].

Nalyvayko, D. (2009a). Comparative literature yesterday and today. *Modern comparative literature: strategies and methods*. Anthology. NaUKMA [in Ukrainian].

Nalyvayko, D. (2009b). French Literary Comparative Studies: History, Characteristics. *National Variants of Comparative Studies*. Stylos [in Ukrainian].

Remak, G. (2009). Literary Comparative Studies: Its Definition and Functions. *Modern Literary Comparative Studies: Strategies and Methods*. Anthology. NaUKMA [in Ukrainian].

Rubchak, B. (1990). Because We Have No Time. *Modernity*. No. 11 [in Ukrainian].

Synychenko, O. (1968). Georgian Literature in Ukraine in the Post-War Years (1945–1967). Bibliographic Index. *Rainbow Bridges. Ukrainian-Georgian Literary Relations*. Dnipro [in Ukrainian].

Synychenko, O. (1969). Ukrainian Georgiana of 1966. Bibliographic Index. *Soviet Literary Studies*. No. 5 [in Ukrainian].

Syvachenko, G. (Ed.). (2020). *Methodologies of Modern Literary Comparative Studies*. Collection of Scientific Papers of the Department of Comparative Studies of the Taras Shevchenko Institute of Literature of the NAS of Ukraine [in Ukrainian].

Wellek, R. (2009). The crisis of comparative studies. *Modern literary comparative studies. Strategies and methods*. Anthology. NaUKMA [in Ukrainian].

Zepetnek, S. T. (2009). New Comparative Studies as Theory and Method. *Modern Literary Comparative Studies: Strategies and Methods*. Anthology. NaUKMA [in Ukrainian].

Отримано редакцією збірника / Received: 02.09.24

Прорецензовано / Revised: 25.09.24

Схвалено до друку / Accepted: 15.10.24

Liudmyla HRYTSYK, DSc (Philol.), Prof.

ORCID ID: 0000-0002-4802-7937

e-mail: grytskyk@ukr.net

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

UKRAINIAN-GEORGIAN LITERARY RELATIONS: DOMINANTS OF MODERN COMPARATIVE STUDY

Background. *This paper uses the material of contemporary Ukrainian-Georgian literary relations to analyze the movement of scientific thought in their study. The active interaction of research approaches – genetic-contact and comparative-typological – transformed the general paradigm, led to new directions in comparative studies, and influenced the development of problematic and thematic artistic models.*

Methods. *This research is a testament to the interdisciplinary nature of the field, employing a variety of methods: historical and literary, contact genetic, comparative, and typological. The conceptual provisions of works on cultural studies, receptive aesthetics, ethno-imagology, translation studies, intermedial and postcolonial studies are all brought to bear in this article.*

Results. *A study of contemporary Ukrainian-Georgian comparative studies has shown that the authors change their research methods depending on the material and purpose. The reliance on the methodological provisions of literary theory diversifies the nature of comparisons and activates the developments of receptive aesthetics, imagology, and narratology.*

Observations on Ukrainian-Georgian comparative studies underscore the crucial role of training Kartvelologists and Ukrainianists, and the necessity of mastering the original languages. This linguistic proficiency significantly influences the selection of material for comparisons and enables a deeper study of the problems of comparative poetics, the use of interdisciplinary approaches, etc.

Conclusions. *New comparative approaches to studying Ukrainian-Georgian literary relations – a departure from the dominant moments of the positivist phase, the use of comparative and typological approaches – have radically changed the studies and filled them with new content. The research made it possible to more fully sense the changes in national literature, the main trends in their development, issues, and genre specificity. Finally, to "let" contemporary literature into the field of study so that the picture of its development would be fuller, the conceptual field in which each literature develops would be broader.*

Keywords: *comparative studies, genetic-contact relations, comparative-typological approaches, comparative poetics, translation, interdisciplinary intersections.*

Автор заявляє про відсутність конфлікту інтересів. Спонсори не брали участі в розробленні дослідження; у зборі, аналізі чи інтерпретації даних; у написанні рукопису; в рішенні про публікацію результатів.

The author declares no conflicts of interest. The funders had no role in the design of the study; in the collection, analyses or interpretation of data; in the writing of the manuscript; in the decision to publish the results.